

La pagesia del delta del Llobregat: un futur incert

Jordi Sempere Roig

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
jsempere@seneca.uab.es

Data de recepció: 7 de febrer del 2003

Data d'acceptació definitiva: 30 de gener del 2004

Resum

La recerca qualitativa pot ser un mètode eficaç d'enfrontar-se a la realitat, tot i que s'ha de fer especial atenció a la manera com donem validesa als resultats que obtenim. En aquest cas, s'ha analitzat el paper que desenvolupa la pagesia en la gestió del territori al delta del Llobregat a partir d'entrevistes en profunditat. Són els pagesos i les pageses els que ens descriuen de primera mà quines són les principals problemàtiques que afecten l'activitat agrària d'una zona sotmesa a múltiples pressions: creixement urbanístic, desenvolupament de la indústria i els serveis, creació de noves infraestructures i vies de comunicació... La decadència del sector agrari és una evidència i la desaparició de l'agricultura sembla imminent (reducció de la població agrària i de l'espai agrari i manca de continuïtat a les explotacions, entre d'altres factors). Molts pagesos i pageses pensen a vendre's les terres aprofitant possibles requalificacions de sòl agrari cap a usos urbans i industrials. Ni el parc agrari sembla que pugui reinvertir aquesta situació.

Paraules clau: recerca qualitativa, pagesia, decadència, requalificació, parc agrari.

Resumen. *Los agricultores y agricultoras del delta del Llobregat: un futuro incierto*

La investigación cualitativa puede ser un método eficaz de enfrentarse a la realidad, aunque se debe de prestar especial atención a la manera como otorgamos validez a los resultados obtenidos. En este caso, se ha analizado el papel que juegan los agricultores en la gestión del territorio en el delta del Llobregat a partir de entrevistas en profundidad. Son los agricultores los que nos describen directamente cuales son las principales problemáticas que afectan a la actividad agraria de una zona sometida a múltiples presiones: crecimiento urbanístico, desarrollo de la industria y los servicios, creación de nuevas infraestructuras y vías de comunicación... La decadencia del sector agrario es una evidencia y la desaparición de la agricultura parece inminente (reducción de la población agraria y del espacio agrario y falta de continuidad en las explotaciones, entre otros factores). Muchos agricultores piensan en venderse las tierras aprovechando posibles recalificaciones de suelo agrario hacia usos urbanos e industriales. Ni el parque agrario parece que pueda reinvertir esta situación.

Palabras clave: investigación cualitativa, agricultores y agricultoras, decadencia, recalificación, parque agrario.

Résumé. *Les paysans et paysannes du Delta du Llobregat: un futur incertain*

La recherche qualitative peut être un méthode efficace d'affronter la réalité, si bien on doit prêter attention à la manière comme nous donnons validité aux résultats obtenus. En ce cas, on a analysé le rol qui jouent les paysans et paysannes en l'aménagement du territoire du Delta du Llobregat à partir des interviews en profondeur. Ce sont les agriculteurs ceux qui nous décrivent de façon directe quels sont les principaux problèmes qui touchent l'activité agraire d'une région soumise à multiples pressions: la croissance urbaine, le développement de la industrie et des services, la création de nouvelles infrastructures et voies de communication... La décadence du secteur agrarien c'est une évidence et la desaparition de l'agriculture paraît imminente (réduction de la population paysanne et du espace rural et manque de continuité dans les exploitations agricoles, entre d'autres facteurs). Plusieurs paysans et paysannes pensent à vendre leurs terrains en profitant possibles requalifications de sol agrarien vers usages urbains et industriels. Ni le parc agrarien semble-t-il que peut changer cette situation.

Mots clé: recherche qualitative, paysans et paysannes, décadence, requalification, parc agrarien.

Abstract. *The Llobregat Delta farmers: an uncertain future*

The qualitative research can be an efficient method to confront the reality, even though we must pray attention to the way as we give validity to the results we obtain. In this case, we have analysed from depth interviews the role that farmers play in the management of Llobregat Delta territory. They are the farmers who explain directly which ara the main problems that affect the agrarian activities from this zone, a region submitted to numerous pressures: urbanistic growth, development of industry and services, creation of new infrastructures and communications... The decline of primary industry it's evident and the disappearance of agriculture seems to be imminent (reduction of agrarian actives, increase of agrarian space and lack of continuity in the farmers enterprises, among other factors). A great number of farmers are thinking to sell their lands taking advantage of possibles requalifications of agrarian soil to urban and industrial uses. And the agrarian park don't seems to have the capacity to change this situation.

Key words: qualitative research, farmers, decadence, requalification, agrarian park.

Sumari

Objectius i hipòtesi de treball Conclusions

Metodologia Bibliografia

Anàlisi dels resultats obtinguts
amb les entrevistes (conceptes clau)

Objectius i hipòtesi de treball

L'objectiu d'aquest article és exposar els principals resultats obtinguts amb l'elaboració de la memòria de recerca *El paper de la pagesia en la gestió del territori al delta del Llobregat 1950-2000* (Sempere, 2002), a partir de les entrevistes en profunditat realitzades entre la tardor de l'any 2001 i el juliol del 2002. L'estudi del paper que el sector agrícola ha tingut en la gestió del territori deltaic

ha partit de l'anàlisi de les transformacions socioeconòmiques del món agrari, sobretot des de la dècada de 1950 fins a l'actualitat, incidint especialment en els canvis en l'estructura de les explotacions agràries. La reflexió sobre la noció d'agricultura periurbana i les seves característiques, així com l'estudi del planejament urbanístic i el seu impacte sobre l'espai agrari, també han estat de primer ordre per comprendre globalment les problemàtiques que afecten els cinc municipis de l'hemidelta dret del delta del Llobregat que hem seleccionat com a àrea d'estudi¹, un delta que ocupa una superfície d'aproximadament 90 km quadrats i 23 km de front litoral. L'hemidelta dret i els municipis que el formen es troben just al costat de Barcelona, a la comarca del Baix Llobregat, entre la ciutat i la desembocadura del riu i el massís del Garraf.

Cal tenir present, per entendre la perspectiva de les persones entrevistades, que l'activitat agrària deltaica va començar sobretot a partir de la dècada de 1960, una decadència inexorable, a causa de l'inici d'una urbanització desafiorada i el canvi estructural d'una societat agrària cap a una societat industrial i de serveis, en un entorn molt condicionat per la proximitat de la gran ciutat. Així doncs, si bé els actius agraris representaven l'any 1965, al Baix Llobregat, el 9,8% del total de la població activa (segons dades de Rebagliato (1969)), l'any 1975 només n'eren el 2,6% del total (segons dades de Rosés (1989)): en quinze anys, de 1960 a 1975, la comarca s'havia transformat radicalment i de forma ràpida en industrial i urbana. La tendència seguiria sent negativa a les dècades següents, de manera que va arribar a un 1,65% del total dels actius l'any 1986 i a només l'1,16% dels ocupats el 1991 (ICC, 1995). A partir de la dècada de 1980, el sector serveis seria l'hegemònic. Per altra banda, segons dades de l'INE² i de l'IDESCAT³, el nombre d'explotacions amb terres als municipis del Delta ha passat de 1.649 l'any 1962 a 333 l'any 1999 (un 20,2% de les que hi havia a la dècada de 1960), i la superfície agrícola, de 4.279 ha en terres llaurades el 1972, a 1.815 ha en superfície agrària útil (SAU) l'any 1999⁴.

Les principals hipòtesis de les quals parteix la meua memòria de recerca, extrapolables a aquest article, són:

- Verificar si la participació cada vegada menys significativa dels pagesos i les pageses en la gestió del Delta està lligada a la decadència de les activitats agràries.
- Comprovar si aquesta pèrdua de protagonisme es correspon amb una disminució de la cohesió social, la solidaritat i el sentiment comunitari en el col·lectiu de pagesos i pageses.

En aquest sentit, em pregunto què ha provocat la decadència del «rol» de la pagesia en el conjunt de la societat deltaica i com perceben els pagesos i les

1. El Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Viladecans, Gavà i Castelldefels.
2. Instituto Nacional de Estadística.
3. Institut d'Estadística de Catalunya.
4. LICC (1995) va fer una previsió de 2.100 ha per a l'any 2000 al Delta.

pageses el retrocés de l'espai agrari (fruit, també, de la creació de noves infraestructures i vies de comunicació). Alhora, em pregunto quina concepció tenen de les accions institucionals i de l'Administració, o què pensen del projecte de parc agrari, entre d'altres qüestions. És a dir, em plantejo en definitiva com ha afectat una conjuntura desfavorable la capacitat de la pagesia de decidir sobre el seu futur i el del territori on viu i treballa. També m'ha interessat analitzar, per altra banda, si hi ha una pèrdua de l'especificitat pagesa de la societat dels municipis del Delta, com a resultat del contacte entre un món urbà predominant i hegemònic i un món rural en clar retrocés, i si aquesta pèrdua és directament proporcional a la desaparició de la pagesia dels òrgans locals de presa de decisions.

Metodologia

Els resultats exposats en aquest article s'inscriuen bàsicament en la metodologia qualitativa, sobretot perquè fan referència al disseny, a l'elaboració i a l'anàlisi del contingut d'entrevistes en profunditat. L'anàlisi qualitativa, però, no és incompatible amb l'anàlisi quantitativa (Baylina, 1997; Bericat, 1998), de fet, els resultats de les entrevistes s'han contraposat al meu treball de recerca amb l'anàlisi de les dades estadístiques (Sempere, 2002). La recerca qualitativa m'ha interessat sobretot perquè l'entrevistador s'identifica amb la persona que entrevista per copsar la seva concepció del món, buscant la intrínseca subjectivitat de l'informant. La postura *èmica* del treball qualitatiu, així doncs, queda confrontada a l'actitud *ètica* dels estudis quantitius⁵.

En definitiva, com diu R. Olabuénaga: «lejos de ser una actividad unidimensional y lineal, el análisis cualitativo opera en dos dimensiones y de forma circular. No sólo se observan y graban datos, sino que se entabla un diálogo permanente entre el observador, entre inducción (datos) y deducción (hipótesis), al que acompaña una reflexión analítica permanente entre lo que se capta del exterior y lo que se busca cuando se vuelve, después de cierta reflexión, de nuevo al campo de trabajo» (1996, p. 24). D'aquest fragment, que també subscriu Taylor i Bogdan (1984), caldria ressaltar, assumint-ho com a propi, el continu anar i venir de la inducció a la deducció que ha resultat ser la investigació que aquí presentem, de les dades concretes a la formulació teòrica, de les idees *a priori* a la comprovació empírica, a partir del que s'ha llegit, observat, enregistrat i analitzat.

El meu primer contacte amb l'àrea d'estudi, el delta del Llobregat, va ser durant la tardor de 1996. Unes sessions d'observació participant a les reunions de la Comissió Permanent de la Unió de Pagesos a Sant Boi de Llobregat em van permetre conèixer la realitat i les problemàtiques d'una regió periurbana profundament afectada per la dinàmica metropolitana d'expansió urbana. Aquest

5. Vegeu PIKE, Kenneth (1954). *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. Santa Ana, California: Institute of Linguistics (citat a Ruiz Olabuénaga, 1996).

primer contacte amb el camp, a partir d'una experiència directa, va ser el primer pas per tenir una visió global de la situació. Els anys 1998 i 2001 vaig fer les primeres entrevistes a membres de la pagesia local que em van permetre aprofundir el meu coneixement de la zona. Tot el material acumulat durant aquests anys i la intensificació del treball de recerca bibliogràfica m'havien de dur finalment a l'elaboració dels guions de les entrevistes per a la memòria de recerca la tardor de 2001. Així doncs, com he dit al principi, les entrevistes realitzades que analitzarem en aquest article es van iniciar la tardor d'aquell mateix any i culminaven al mes de juliol de 2002. En total, dinou persones entrevistades: deu pagesos, dues pageses i set persones no pageses vinculades amb l'activitat agrària de la comarca (tècnics d'algun sindicat i d'institucions representatives a la regió, regidors d'agricultura, etc.). Es va pensar que seria més interessant entrevistar poques persones en profunditat que no pas fer moltes entrevistes superficials a diferents membres de la pagesia deltaica.

Per a Taylor i Bogdan (1984), les entrevistes en profunditat tenen molts elements metodològics comuns amb l'observació participant, tot i que, a diferència d'aquesta tècnica bàsica del treball de camp, les entrevistes es constitueixen com a interaccions no «naturals» de l'entrevistador amb l'entrevistat en situacions específicament preparades. Ja no hi ha una experiència directa, un contacte amb el món social, com passa en l'àmbit de l'observació: l'entrevistador depèn del relat dels fets socials per part de l'entrevistat. I, alhora, s'ha de dir que se segueix el model d'una conversa normal i no d'un intercanvi formal de preguntes i respostes. Finalment, també cal ressaltar que totes les entrevistes han estat enregistrades.

La durada de les entrevistes a persones no vinculades a l'activitat agrària ha oscil·lat entre mitja hora i tres hores, mentre que les entrevistes estrictament a pagesos i pageses s'han perllongat entre tres i quatre hores (sovint, fins i tot, s'han hagut de fer en dues i fins i tot tres sessions). Pel que fa a la selecció de les persones entrevistades, he partit d'un mostreig intencional opinàtic (Olabuénaga, 1996, p. 64): a partir d'una mostra representativa de pagesos i pageses, he escollit els informants seguint un criteri estratègic personal, seleccionant aquelles persones que es corresponien amb els diferents perfils humans que encara no havia trobat. Així doncs, a mesura que avançava la investigació, s'anava modificant la mostra inicial⁶. En aquest sentit, podem dir que tota recerca qualitativa és dinàmica i flexible.

De l'univers d'estudi, el sector agrari del delta del Llobregat, s'ha mirat de seleccionar-ne dos o tres pagesos per cada un dels cinc municipis de tot l'àmbit, tot i que no sempre ha estat possible. Cal dir que no coneixia cap dels pagesos o les pageses abans de fer les entrevistes. Les entrevistes es van

6. D'alguna manera, es pot dir que s'ha fet ús de la tècnica «bola de neu»: per evitar malentesos i possibles males interpretacions, així com un excés de desconfiança, s'ha aprofitat els contactes que ja s'havien fet a la zona per concertar noves cites (un informant «vell» te'n fa conèixer un de «nou» i successivament s'entra en contacte de forma natural amb un espectre prou ampli i significatiu de persones).

concertar partint de diferents contactes: Unió de Pagesos, Cooperativa Agrícola Santboiana o Cooperativa del Prat, entre d'altres, van col·laborar en el procés de selecció dels entrevistats. S'ha volgut obtenir una mostra que reflectís tots els punts de vista de la pagesia del Delta, incloses les dones i els treballadors a temps parcial, encara que només dos pagesos de la mostra no tenien una dedicació exclusiva a l'explotació. Val a dir, però, que per la seva forta implantació a la comarca, els pagesos afiliats a la Unió de Pagesos han estat, malgrat les precaucions i la manca d'intencionalitat, els més presents a la mostra. De totes maneres, una lectura dels resultats exclusivament en termes d'enfrontament entre els diferents sectors de la pagesia de la zona pot ser rellevant, però no és la finalitat única d'aquesta recerca⁷. Pel que fa a les dones pageses, en algun cas s'ha detectat subordinació respecte als criteris del marit, si aquest també és pagès. Per altra banda, cal dir que la major part dels agricultors entrevistats, amb algunes excepcions, tenen orígens pagesos, amb uns antecedents que poden arribar a diverses generacions. Les seves edats oscil·len entre els 32 i els 72 anys, l'interval 40-52 anys és el més freqüent (exactament, en nou casos). Tret de dues excepcions, tots els pagesos i les pageses entrevistats viuen al Delta. Tots tenen la major part de les terres a la zona deltaica, fet que il·lustra el fort caràcter agrícola que encara manté l'àmbit d'estudi.

Durant les entrevistes, s'ha alterat, sovint, l'ordre i la forma de les preguntes, ja que s'hi han afegit noves qüestions si s'ha considerat oportú. No s'han ocultat els sentiments ni els judicis de valor dels entrevistats (avaluar, censurar o reprimir no és el nostre objectiu). Se'ls ha explicat el sentit de les preguntes, improvisant, en molts casos, el contingut i la forma d'aquestes. A mesura que avançaven les entrevistes, se n'estructurava i se n'orientava el contingut, que adquiria un sentit, una direcció i una dimensió noves. S'ha mirat de fer entrevistes àgils, combinant preguntes obertes amb preguntes tancades. Generalment, es comença amb preguntes obertes i, de mica en mica, es va estructurant i dirigint la conversa cap on l'entrevistador vol, amb preguntes més directes, incisives, compromeses, polèmiques i, en certa mesura, agressives. Es va contrastant amb l'entrevistat el que ell mateix ha anat dient: cal que sorgeixi una interpretació i un significat compartits, objectiu final de l'entrevista. Ha calgut reflectir, estructurar, resumir i relacionar unes parts amb unes altres, condensant i sistematitzant. L'entrevista també pot arribar a camins sense sortida: en aquest cas, caldrà desbloquejar-la. En tot moment, la comunicació no verbal és molt rellevant, perquè aporta informació significativa sobre el que pensen realment els informants. Precisament, Baylina (1996, 1997) es refereix als problemes derivats de la interacció entre la persona entrevistadora i l'entrevistada que afecten forçosament la recerca i en condicionen els resultats.

7. Plasmar el conflicte entre els dos grans sindicats presents a la comarca, Unió de Pagesos i Institut Agrícola Català de Sant Isidre, reflectit a les entrevistes anteriors (1998 i 2001), no constitueix un dels objectius clars d'aquest treball, tot i que l'antagonisme i l'oposició entre totes dues entitats no ha deixat de tenir presència a la comarca.

L'entrevistat es pot sentir cohibit per la presència de l'entrevistador, i pot exagerar, distorsionar o amagar part dels seus coneixements.

Hem fet ús tant de transcripcions literals com de transcripcions selectives (Sempere, 2002), en funció de les necessitats de la recerca i del volum de feina que calia realitzar: així, amb les transcripcions selectives, les més utilitzades, es plasma tota la informació de les entrevistes però se'n transcriuen només els fragments més rellevants. Sóc conscient, però, que d'aquesta manera els resultats d'una anàlisi posterior poden quedar esbiaixats. Pel que fa a l'anàlisi de les entrevistes, s'ha reduït la informació obtinguda a categories o paraules clau. Posteriorment, s'ha anat contrastant les opinions dels entrevistats, ressaltant les seves opinions quan feia falta i contraposant-les a les dels altres informants⁸. En l'anàlisi de les dades qualitatives, s'interpreta les opinions dels subjectes que formen part d'una acció social. Consisteix a «desentrañar las estructuras de significación y en determinar su campo social y su alcance» (Olabuénaga, 1996, p. 77). El que es diu és el flux del discurs social, mentre que la interpretació consisteix a tractar de salvar el que s'ha dit en aquell discurs i fixar-ho en termes susceptibles de consulta. Hi ha diferents mètodes d'anàlisi: en els estudis qualitius sovint té lloc un procés de retroalimentació entre el mètode de recollida d'informació i el mètode d'anàlisi. Tots dos es complementen, es condicionen mútuament i s'apliquen simultàniament.

R. Olabuénaga (1996) i Silverman (1985, 1993) plantegen la dificultat d'atorgar **validesa**⁹ tant a les anàlisis quantitatives com a les qualitatives. Taylor i Bogdan (1984) consideren que els resultats de les entrevistes són difícils de validar, són dades relatives, ja que el que diu i pensa la gent no sempre es correspon amb el que fa. Aquests dos últims autors creuen que el millor control de les parcialitats de l'investigador és l'autoreflexió crítica, perquè també hi ha moltes coses que escapen a l'investigador pel fet de no observar les persones en la seva vida quotidiana: en el meu cas, després de fer una entrevista, sempre m'hauria agradat saber, per exemple, com treballen realment els pagesos i les pageses als seus camps, quines pràctiques agrícoles fan servir. L'entrevistador no coneix el context necessari per comprendre moltes de les perspectives que interessin als informants. En aquest sentit, la importància de l'observació participant esdevé cabdal: abans d'entrevistar un pagès o una pagesa, és conve-

8. Pel fet de treballar només amb una dotzena d'entrevistes, s'ha descartat la utilització de programes informàtics per analitzar el contingut de les entrevistes. La selecció de paraules clau en les respostes dels informants s'ha fet manualment, comparant el que han dit els pagesos i les pageses després de cada pregunta de manera flexible. Les referències a cada pagès o pagesa en el present article, a través de fragments d'entrevistes, s'han fet seguint el model següent: P (de pagès o pagesa) i un número en funció del moment en què va ser entrevistat. Així, P1 seria el primer pagès entrevistat, i P12, l'últim. Això s'ha fet d'aquesta manera per garantir l'anonimat dels informants.
9. Per R. Olabuénaga hi hauria diferents concepcions de validesa: des del positivisme, des del realisme analític i des del constructivisme. El mètode de la triangulació enriquiria els controls de qualitat, ja que s'hi contrasten punts de vista, fonts i dades, d'aquesta manera augmenta el grau de fiabilitat.

nient veure com treballa, com es relaciona amb el món que l'envolta, per entendre millor el seu discurs¹⁰.

Per altra banda, cal tenir present que el recurs a les categories permet la tasca de codificar tota la conversa. Se seleccionen paraules, frases o paràgrafs sencers, en una categorització inicial que permet captar la freqüència, la diversitat i la riquesa de contingut. D'aquesta manera podem establir les relacions entre les diferents categories (equivalència, contradicció...) i podem assenyalar els conceptes sensibilitzadors, que destaquen per la importància que els atribueix l'entrevistat (processos de codificació i categorització del relat, amb una estructura imposada exteriorment a l'entrevista que seria vàlida si fos acceptada per l'entrevistat). L'investigador se submergeix totalment en les dades, desagra les peces de l'entrevista i les torna a agregar en un tot estructurat i jerarquitzat. Així doncs, el conjunt de l'individu, amb la seva unicitat i exclusiva visió del món, és respectat i reflectit en la seva totalitat¹¹.

En definitiva, s'ha de tenir en compte, com diu Baylina, que: «el investigador o la investigadora actúa como miembro de la sociedad y como principal instrumento de investigación. La reflexión sobre sus asunciones, su papel en el proceso de investigación, las implicaciones éticas de la posible explotación de los investigados y las investigadas y las circunstancias que envuelven la recogida de datos son de crucial importancia» (1997, p. 133). A mig camí entre l'objectivitat i la subjectivitat, trobaríem la intersubjectivitat. S'obren nous horitzons per al coneixement científic, quan la reflexivitat, la pròpia consciència que l'entès té del seu impacte sobre el món observat, esdevé essencial a tots els enfocaments interpretatius. Cal plantejar-se, així doncs, com s'afronta la «veritat objectiva» i si la recerca qualitativa és vàlida per descriure un fet, una actitud o una creença de la vida real.

Anàlisi dels resultats obtinguts amb les entrevistes (conceptes clau)¹²

Règim de tinença, dimensió i parcel·lació de les terres

El règim de tinença dominant entre les persones entrevistades, tal com es pot corroborar amb els censos agraris, és el de la propietat, tot i que trobem diversos tipus de contractes (en alguns casos, fins i tot, s'arriba a subarrendaments). De fet, la majoria de pagesos sempre intenten comprar terra abans que arrendar-la, encara que no sempre ho aconsegueixin. La major part dels pagesos i les pageses incrementen el seu patrimoni a través d'herències. La dimensió de les explotacions de la mostra és superior a la mitjana, que oscil·lava el 1999

10. De totes maneres, com s'ha dit, aquest cicle d'observació i entrevistes, en certa mesura, pels antecedents de la recerca, ha estat aconpleert.

11. L'objectiu final ha de ser generar un model d'anàlisi, teoritzant a partir d'elements definidors de l'universal concret comprès a cada *construct* individual (Olabuénaga, 1996, p. 231, en aquest sentit, es refereix a l'elaboració de mapes cognitius).

12. Els subapartats següents es corresponen amb els conceptes clau utilitzats en la fase d'anàlisi de les entrevistes.

entre 4 i 5 ha¹³. Al mateix temps, hi ha un alt grau de parcel·lació de les explotacions, tot i que els agricultors miren de concentrar totes les seves terres en una sola parcel·la. La situació de progressiva decadència del sector agrícola comarcal i la manca de perspectives de futur i de continuïtat real a les empreses, però, frenaria l'ampliació d'explotacions i la compra de noves terres, tot i que moltes inversions es facin pensant en una possible requalificació de l'espai agrari cap a usos urbans i industrials. L'especulació que afecta els terrenys agrícoles, de fet, és un dels grans problemes per al desenvolupament rural del territori deltaic. Molts dels enquestats consideren que caldria que hi hagués algun tipus d'intervenció per frenar el retrocés de l'espai agrari. El mateix P6¹⁴, però, admet sense embuts que si comprés terra ho faria per:

(P6) per tenir-ho, per especular, per vendre, però mai per cultivar, eh, perquè estem... Estem malament, aquí...

Ús de maquinària

L'agricultura deltaica està fortament mecanitzada i el grau de mecanització per explotació tendeix a augmentar. Tot i així, molts pagesos i pageses opinen que per la diversitat de cultius que trobem al Delta és difícil mecanitzar tot el procés productiu i que per això encara es fa molta feina a mà. Com diu P1:

(P1) Nosaltres, ara, el que sí hem notat molt, aquí s'ha millorat molt, que ens hem mecanitzat, en molts aspectes, tot i que l'horta és diferent que el cereal o que la vinya. L'horta, tu pots mecanitzar el tema de preparar les terres, no?, però a l'hora de collir no hi ha cap màquina que et culli les faves o que culli els espinacs o que et culli les cireres. Ho has de fer tu manualment, no? O sigui, estem fent feines ara igual que es feia fa dos-cents anys. L'horta és molt manual. La maquinària és... Només és aplicable a l'hora de preparar les terres, o de llaurar, de fresar, de ruixar... No, però tu, per collir les cebes i per collir els alls i per collir les faves, ho has de fer amb els ditets... [...] Aquí a aquesta zona és molt tradicional, tot, perquè és clar, pràcticament, fora el sembrar, és manual, gairebé tot. El collir és manual, el tragar és manual, l'arreglar és manual, o sigui, aquí estem molt poc mecanitzats aplicats a l'horta. És que no es pot mecanitzar gaire.

La concepció que tenen els pagesos de la maquinària i dels canvis que ha introduït al camp, en general, és força positiva:

(P10) La màquina aquella, tu poses amb el peu, ja surt lligat i el deixa allà a la caixa. Torna, passa les cebes o lo que sigui, ho agafa... Que és molt diferent

13. La pagesia del Baix Llobregat parla de *mujades*, unitat de superfície que equivaldria més o menys a mitja hectàrea.

14. Recordem, com s'ha explicat abans, que quan parlem de P6 ens referim al pagès o a la pagesa (P) que va ser entrevistat en sisè lloc (6).

fer-ho d'aquesta manera que estar sentat i lliga-ho, pela-ho primer, a mà, lliga-ho... I lo que fas [...] amb una hora, d'aquesta manera, pues n'estaven [...], jo què sé, ells t'ho dirien més bé que jo perquè ho fan, ho veuen... A lo millor mitja hora o vint minuts pues han amanadat dos-cents manats, pues estarien [...], estaven tot el dematí, o si no tot el dematí, pues quatre o cinc hores, dues o tres persones... Vull dir, que és molt diferent.

(P11) Totes les màquines que es fan, estan per algo bo. No sé, per exemple, la màquina de plantar, ha estat un invent molt bo... No? Per exemple, si abans tenies les bandeges aquestes que hi han els tacos, i amb vint persones en plantaves cent en un parell d'hores, ara, les mateixes persones, amb quatre persones, en un parell d'hores en plantes moltes més [...]... Això et suposa [...] que la gent no els tens tots plantant, sinó que culls i plantes, i també et suposa, pues, no sé, com et diria... Formes diferents de treballar la terra, perquè hi ha una màquina [...]... O sigui, les màquines no s'adapten a tu, ets tu el que t'has d'adaptar a les màquines. I depèn de les màquines pues agafes els terrenys.

Estructura de la producció i característiques de la mà d'obra

Tots els enquestats cultiven majoritàriament hortalisses, l'especialització productiva més característica del Delta (en destaquen les carxofes). Trobem tant pagesos i pageses que produeixen una gran varietat de productes a quantitats no gaire grans, per tenir una oferta més variada, com aquells i aquelles que prefereixen cultivar poca varietat però en una quantitat més elevada. La participació dels membres de la família a l'explotació encara és important, si bé al llarg de les últimes dècades s'observa, paral·lelament a la disminució de la població activa agrària, una davallada en el nombre de titulars i altres familiars, i un increment de la mà d'obra assalariada. De fet, els assalariats tendeixen a substituir la mà d'obra familiar. Cal dir, però, pel que fa a la mà d'obra immigrada, que per a alguns dels enquestats els conflictes que es deriven de la seva contractació són el principal problema al qual ha d'enfrontar-se la pagesia del Baix Llobregat.

Tots els informants es dediquen exclusivament a la seva explotació excepte en dos casos. Per altra banda, molts pagesos i pageses han reconvergit les seves explotacions passant d'uns cultius a uns altres en funció dels preus i la demanda o la disponibilitat de mà d'obra. P11 critica la postura seguidista de molts pagesos a l'hora de produir i la manca de planificació en l'elecció dels cultius. Per P11, això en part es deuria, com veurem més endavant, a la inexistència d'un criteri col·lectiu que cohesioni la pagesia deltaica:

(P11) Per exemple, ara van cares les cireres, no, ara van cares les cols... Tothom a plantar cols. Ara van cares no sé què, tothom a plantar aquell no sé què. Després se la foten pel cap, perquè clar, quan surten, com que ho fa tothom, pues va barato. O sigui, no hi ha una entesa de dir, pues mira, si aquí hi hagués una entesa, de dir, pues, som tants pagesos aquí al Baix, nosatres ens dediquem a això, aquest altre sector ens dediquem a... O sigui, aquí hi han... Mil pagesos. D'aquests mil, cent serem d'aquest cultiu, pues dediquem-se només a

aquest cultiu. Aquests altres cent serem d'aquest altre, pues dediquem-se a aquest [...] Fem una bona envasadora d'aquest tema, fem una bona marca d'aquest tema, fem una col·lectivitat no, d'aquest tema? Però no, eh, d'aquests cent, que fan això, ara resulta que el veí fa allò, hosti allò també es ven, ah, jo també vull fer-ho! Llavons tot això fa que hi hagi una quantitat de producte que ens el fitem pel cap [...]. Clar, jo sí per exemple... [...] O sigui, tu fixa-t'hi, si vas a veure grossos, que només toquem dos, tres productes, i els toquem tot l'any, tot l'any lo mateix. Jo em vaig liar a fer cogollos, i porto un any sencer fet cogollos sense parar [...]... Els fresem, perdem diners, tot lo que tu vulguis [...], no estem fent, hosti, si no funciona fora, va, què fa aquell? Pepino? Pues anem a fer pepino. Tampoc va, fora. No, no ho fem això [...]. Apostem, estudiem, mirem que hi hagi un forat al mercat [...]. Hem de fer això, vale, sabrem que estarem un any, dos anys intentant introduir-lo. Si no funciona als dos anys, pues fora, lògicament, no, perquè, si no, fas el burro. Però és, ja et diré jo que és el funcionament d'empresa, ho has de mirar, a veure, de dir, i al final d'any de dir, bueno, hem fet cogollo, sí, què hem guanyat? Pues no hem guanyat res. Què hem perdut? Pues mira, hem perdut tant... Hòstia! Continuem o què? Però per què podem fer-ho això? Perquè tenim uns productes que ens aguanten. Si no els tinguéssim possiblement no els podríem fer.

Per cobrir les despeses que tenen, els agricultors depenen de les arbitriarietats del clima i d'encertar el cultiu adequat de cara al mercat. S'arrisquen a perdre-ho tot per una mala collita. Les dificultats econòmiques empenyen molts pagesos i pageses a buscar-se d'altres feines i a treballar al camp només a temps parcial. En el millor dels casos, aniran a fer de pagès a una altra comarca.

Sistemes de producció i de prevenció de plagues

Tot i el gran desenvolupament dels hivernacles a la comarca, només un 33% dels enquestats afirmen que n'han construït a les seves explotacions. La meitat assegura que practica la producció integrada¹⁵, tot i que només dos pagesos, P4 i P11, admeten fer-ho en la totalitat del procés de producció. La resta compagina aquest sistema amb els mètodes convencionals. De fet, els pagesos menys innovadors i menys preocupats per la millora de l'eficiència dels seus cultius, la qualitat dels seus productes i la protecció del medi ambient, continuarien produint de forma convencional. Per altra banda, els adobs que fan servir els enquestats són químics i/o naturals. I la major part dels informants compren el planter i les llavors a planteraires especialitzats, que són els que tracten direc-

15. Sistema de producció fonamentat en l'ús racional dels recursos i en l'aplicació moderada dels pesticides, que implica també una modernització dels sistemes de reg i la introducció de depredadors naturals de plagues als cultius, entre d'altres mesures. Segons algunes de les persones entrevistades, la manca de més suport institucional impedeix que aquest sistema es desenvolupi amb més rapidesa i tingui un grau d'acceptació més elevat entre la pagesia. Tota la pagesia que practica la producció integrada forma part d'una de les dues ADV (Associació de Defensa Vegetal) que hi ha al Delta: ADV Baix Llobregat i ADV Delta. En aquestes entitats hi ha tècnics que els assessoren.

tament amb les empreses (en alguns casos, però, el pagès, com passava abans, s'ho fa ell mateix, tot i que la producció de llavors híbrides per part de les empreses especialitzades obliga l'agricultor a comprar noves llavors cada temporada). Si bé molts pagesos i pageses opinen que amb la pèrdua de les varietats tradicionals es perd en gust, també consideren que amb les noves llavors es guanya en qualitat, resistència i rendibilitat dels cultius: hi ha més producció i una millor presentació dels productes.

Pel que fa als sistemes de reg, tots els membres de la pagesia fan servir el sistema tradicional *a manta* (per inundació) a partir del Canal de la Dreta i el Canal de la Infanta a la zona de Sant Boi i el Prat, i del sistema de corredores a Viladecans i Gavà (Sempere, 2002). De mica en mica, però, els nous sistemes de reg es van imposant: un 33% dels enquestats també fa servir el goteig i l'aspersió. P12 es refereix a les millores que comporta innovar en aquests sistemes:

(P12) Ajuda molt, vull dir, mira, el meu sistema antic, quan regues has de donar l'aigua, m'entens? I amb aquests sistemes tu apretes el botonet, i allò va sol, no? Ho programes perquè regui dues hores, dues hores, o una hora, una hora, m'entens? Això, hem millorat, i a més a més a l'aigua, hi ha sistemes que pots tirar l'abono en l'aigua, no? Ja no has d'anar allò...

Per altra banda, alguns pagesos i pageses reguen a partir de pous i bombes, repartits per tota la zona agrícola. I a la zona de les sorres també existeix el reg per capil·laritat (com que el nivell freàtic es troba molt amunt l'aigua arriba a la superfície per transpiració).

Organització de la comercialització

Tots els pagesos i les pageses entrevistats duen la seva producció a Mercabarna excepte P4, que la comercialitza a través de la cooperativa Eurohorta de Gavà. També es donen casos en què els pagesos i les pageses venen part de la seva producció, «a la menuda», en un mercat municipal (cas de P5, tot i ser una opció que va perdent progressivament importància), o que n'envien una part creixent a supermercats o a grans superfícies (P8 i P11). P7, per la seva banda, fa arribar una part de la collita a la indústria conservera de Múrcia. Finalment, P9, potser pel fet de ser un pagès a temps parcial, considera l'autoconsum, a diferència dels seus companys, una prioritat de la seva explotació.

Els enquestats coincideixen a afirmar que el procés de globalització econòmica està afectant les produccions locals, que no poden competir amb zones més ben preparades i organitzades en el cultiu d'hortalisses, com ara les regions de Múrcia i Almeria. La proximitat de Mercabarna els ha ajudat a distribuir els seus productes, però ha potenciat alhora un fort individualisme dins la pagesia: cada pagès o pagesa porta directament les seves produccions al Mercat Central a títol individual, d'aquesta manera es frena tota expectativa de consolidació del cooperativisme a la comarca. Per a molts, aquesta situació hauria impedit el progrés col·lectiu del sector:

(P2) Jo crec que el problema que tenim aquí respecte les cooperatives és que tenim el mercat molt a la vora i tots ens espavilem una mica pel nostru compte, eh, mentre que a uns altres puesto, eh, ha donat tan resultat i tan èxit perquè allavors allà s'han tingut que ajuntar i exportar el gènere, diguéssim. Perquè jo he estat a Múrcia, Almeria... En aquests puestos, i, és clar, els pagesos, pues, porten el gènere a una cooperativa i allà, pues, ho preparen, diguéssim, ho encaixen bé i tot i allavòrens amb un tràiler pues ho porten cap a Barcelona o cap a Alemanya o cap a on sigui. Però aquí tot... Tots tenim el nostru camión, eh, les nostres caixes, saps què vull dir? És una manera més individual, diguéssim, però això és perquè ja ve d'abans i com que tots tenim el nostru camión i tot això pues ho fem nosatros.

(P11) Si Mercabarna estigués a 200 quilòmetres, aquell pagès sap que per poguer anar a Mercabarna, cal entrar dintre la cooperativa, llavors la mentalitat ja canvia... No, no, s'ha de cuidar la cooperativa, s'ha de cuidar perquè la cooperativa extreu material [...]. Quan la cooperativa és lluny, es crea una unió de pagesos, una unió de la cooperativa, entre ells, i fan un producte, entre ells, bo. Busquen la manera, sempre, de fer el mateix producte, perquè la cooperativa, si van embalatge, pues que tot sigui igual, que tot sigui correcte, que puguin fer preu. Perquè la cooperativa mana. Diu, eí! Això ho hem de fer-ho així, si no això no ens farà competents, ens interessa treure... Tots van a una... En canvi, aquí, no. Quan estàs massa a la vora d'un mercat, et trobes de que la gent pues... Va, a mi em diràs tu lo que tinc que fer jo. Agafa el cotxe, o agafa la furgoneta i se'n va a Mercabarna.

(P4) No sé quants pagesos hi han a Gavà... Jo crec que pocs i mal avinguts... Potser a Viladecans canvia algo, però no m'equivocaria també de dir-te la mateixa paraula... Jo crec que el gran problema d'aquesta comarca és tindre Mercabarna tan a la vora... [...] Tothom prefereix anar al seu rotllo perquè no fos cas que l'enganyis... [...] Els que estan a 2.000 quilòmetres de nosaltros, ens fan la competència com volen... Perquè estan units totalment, a través de cooperatives que comercialitzen un gènere tot igual... O sigui, a tu et porten un parell de tomàquets a Mercabarna, i el parell de tomàquets d'Almeria és tot igual, perquè allà s'han separat els productors que treballen bé dels que treballen malament, o el tomàquet aquell o això, primeres, segones, terceres... [...] Aquella gent prosperen i aquí cada vegada ens ensorrem més, perquè cadascú va al seu rotllo, cadascú planta una varietat diferent, cadascú porta un gènere diferent, i la gent, avui en dia vol qualitat... [...] Per culpa de l'anar desunits, ens han guanyat tot el terreny que han volgut. I nosatros podíem ser els amos de Mercabarna, aquesta comarca, però pel fet de la gran expansió urbanística i industrial i, a més a més, per la gran desunió dels pagesos, ens han vençut com han volgut. Poden competir a preus més baixos i els hi surt rentable... I a tu, venent-ho el doble de car, no et surt rentable...

Perspectives de continuïtat

Tots els pagesos i les pageses entrevistats veuen molt difícil assegurar la continuïtat de les seves explotacions (només P6, P8 i P10 pensen, no sense dubtar-ho, que els seus fills podran continuar la feina que ells fan). P8 i P10 consi-

deren que els agricultors joves haurien de rebre més ajudes per part de l'Administració. De fet, la gran majoria dels informants veu el futur de la pagesia a la zona molt negra. Les seves paraules, dures i contundents, són aclaridores en aquest sentit:

(P1) Home aquí, al Delta, lo que jo sé és que si es fiquessin una miqueta a tiro amb els preus ja hi hauria molta gent que ja firmaria, perquè aquí ja som majoritàriament gent gran, gent que està cansada, que lo que vol és calés i plegar, o sigui, aquí el tema és molt pelut. I la gent gran, tothom està desitjant vendre, lo més bé possible, però vendre, acabar... Acabar, perquè ells a casa seva no tenen continuïtat, potser igual que jo, i aquesta vida és molt dura i ingrata, i els preus no acompanyen i, lo que voldrien és, és acabar, i això seria una excusa per acabar.

(P3) Si hi ha continuïtat és que la gent té ganes de fer pagès. Si té ganes de fer pagès, a més a més que t'agradi, que et té d'agradar molt, tens que tenir també un superàvit en beneficis, perquè si no et guanyes la vida, per molt que t'agradi, tens de mantenir gastós, família i tirar endavant, eh?

(P5) Avui no rendeix fer de pagès... No hi ha porvenir... El Baix Llobregat desapareixerà... Pot trigar vint anys, pot trigar trenta anys, pot trigar quinze anys... No ho sé quan, però desapareixerà. Barcelona ho absorbirà tot, m'entens?

Així doncs, un sector bastant ampli de la pagesia, sobretot el més envellit, veu la possibilitat de vendre's la terra cap a usos més remuneratius com l'única sortida digna que els queda.

Arrelament a la cultura pagesa local i manteniment de les tradicions

La tensió entre tradició i modernitat és una constant del caràcter de la pagesia del Delta. La innovació tecnològica i les milleres en el tractament dels cultius han fet oblidar velles pràctiques, tot i que, com hem dit, es continua fent bastant feina a mà. De fet, però, podem dir que encara es mantenen tradicions ancestrals que en alguns casos encara són eficients (Sempere, 2002, p. 164-165). El sector agrícola del Delta, en general, es mostra bastant reticent a les innovacions. Calen molts anys perquè una nova pràctica impregni l'activitat de la pagesia de la zona, encara que la millora sigui inqüestionable. Per altra banda, s'observa un cert grau de revitalització de les festes i tradicions populars relacionades amb l'activitat agrària, si bé són celebracions que estan molt desvirtuades i que han incorporat molts elements de la vida urbana i industrial.

En la majoria de casos, l'arrelament de la pagesia entrevistada a la comunitat rural i al seu entorn és encara important. Tots els informants tenen orígens pagesos excepte el cas d'una pagesa que és originària de Barcelona. L'existència d'un patrimoni familiar consolidat que s'ha anat creant de mica en mica i que s'ha anat heretant de pares a fills al llarg dels segles és una de les

raons bàsiques per les quals moltes explotacions s'han mantingut. Alguns pagesos es refereixen als processos de transmissió del coneixement i al fet que la modernitat *necessària* implica pèrdua de riquesa i de valors culturals:

(P1) Jo ja he mamat de sempre, no, jo a casa, pues, ja sempre he vist això, i, és clar, ja ho has mamat, tot, una mica lo que et pugui explicar del camp d'aquesta zona, pues jo ja ho tinc sentit i viscut [...]. A part, com que vas repetint... És clar, jo estic fent lo que... La gran part de les coses lo que ja feia mon pare i lo que feia mon avi, no... Llavòrens jo ja sé, ja sé... [...] Tu veus lo que fan a casa teva, después ja de molt petit ja et fan ajudar. Nosaltres ja de molt petitets ajudàvem, a tragar galledes, tragar cistells i bueno, i al final pues acaba agradant-te, no? [...] Bueno, perquè penses això, no, que som pocs, que tu pues també en certa manera ets el dipositari de, de tota una nissaga, no, també tens un sentiment d'arrelat a la terra, també tot això ho valores, no. No, no, no ho valores merament pel fet de fer més o menys diners, no, és un conjunt de coses que també et lliguen...

(P2) Vas aprenent a poc a poc, a casa, sense que pràcticament ningú t'ho expliqui, vull dir, perquè ho vas visquent i ho vas veient i... L'únic que és una cosa que et queda i... És una continuació, diguéssim, de, de... Dels nostres pares, dels nostres avis, i jo crec que sí, que és una cosa bona i... [...] És lo que t'he comentat abans (*faig una rèplica inaudible*)... Que hi ha coses que es feien que amb nous sistemes no cal fer-les, allavòrens te'n tens que anar... Pues és clar, adaptant una mica les coses, innovar-te una miqueta i no quedar-te enradere.

(P3) A vere, història aquí, pues, jo penso que tothom té memòria i es pot recordar, lo que passa que està claríssim que jo me'n recordo... Es perd una riquesa, vull dir, d'un modo de treball, però que, vull dir, com tota modernitat, vull dir, es té que tirar endavant i es té que agafar el carro de la tecnologia nova. I allavons això vol dir pues que ens tenim que agafar a les coses noves. Es perdran algunes coses...

Una pràctica important a la zona, que encara es conserva avui dia, és la d'estanyar¹⁶ (Sempere, 2002, p. 168). Cal destacar, també, que cada cop queden menys pagesos i pageses que visquin en masies al Delta: la majoria prefereix viure als pobles. Això provoca el deteriorament dels edificis.

Concepció sobre la pagesia i la feina de pagès

Tots els pagesos i les pageses consultats mostren un elevat coneixement de l'entorn on treballen i de les característiques del seu ofici, sobretot en tot allò referent als cultius i al tractament que requereixen. N'hi ha molts que recorden com era la vida dels pagesos abans dels grans canvis que ha patit la zona. En alguns casos, fins i tot, ho fan amb nostàlgia. En general, afirmen que han escollit aquest ofici lliurement, encara que admeten que la família els pot haver

16. Pràctica que consisteix a inundar temporalment camps de cultiu per enriquir i desinfectar les terres, d'aquesta manera s'afavoreix la llixiviació de les sals.

influït. Gairebé tots els enquestats coincideixen a considerar que la seva és una feina molt dura, que han de fer molts sacrificis i superar moltes adversitats (inundacions, males collites, etc.):

(P1) El camp és molt sacrificat, sí. T'ha d'agradar. Jo crec, jo ho comparo amb els capellans que... T'ha d'agradar, és vocacional. Si no, les inclemències que, que pateixes no es paguen...

(P9) El camp és pesat, eh, vull dir, el camp no és allò de dir m'hi vaig a passejar i a veure-ho, no. El camp hi ha un dia, o diversos dies, que has de... T'has d'ajupir, eh, vull dir...

Tot i així, la majoria afirma que la seva feina li agrada molt i que si no fos així no la faria. És interessant veure quina imatge tenen ells de la pròpia pagesia de la zona (P7 és conscient que els condiciona el fet de trobar-se en un àmbit periurbà):

(P1) Bueno, és una forma de, d'entendre el treball, d'entendre la pagesia, és una forma, una manera de, de viure l'agricultura, no? [...] Home, quins elements en ressaltaria? Potser aquest, aquest afany de treballar i sembrar, aquest neguit del dia a dia, aquest, aquest desespero que aquí tenim, no? És una... És una pagesia molt viva, és una pagesia diferent que pot ser el món del cereal o de la fruita, que és l'anyada, un cop a l'any i... Ja ho farem, ja ho collirem, no? Aquí és el dia a dia, avui cullo, demà llauro i demà passat sembros, no? És un neguit, és una lluita diària, no?

(P7) Ja no som ni tampoc pagesos a l'ús... Clar, comparant-nos a nosaltros amb els de la Catalunya central és... Clar, els meus fills van a col·legi a Barcelona, la meva dona és mestra, vull dir ja és que és diferent, no... [...] És que aquí estem tan a prop de la ciutat que no som estrictament del món rural, som una mica... Suposo que te n'hauràs donat compte... No som estrictament pagesos al uso [...], perquè tenim una mica de cada món... No som un món rural endogàmic... Sinó que aquí estem a la ciutat i en canvi fem de pagès.

Per altra banda, un sentiment comú entre la pagesia del Delta és la de creure que està deseparada, deixada de la mà de Déu davant les inclemències del temps, sense que ningú, ni l'Administració, l'ajudi realment. A part, generalment, se sent bastant infravalorada per la resta de col·lectius socials.

Percepció sobre el paper de l'Administració

Els pagesos i les pageses no tenen una percepció gaire positiva de l'Administració. En general, mostren desconfiança i rebutgen tot el que prové de les institucions. Consideren que podrien rebre més ajudes, que no s'escolten les seves reclamacions i que no se'ls té en compte, sobretot en allò relacionat amb la reducció de l'espai agrari i les seves possibilitats de gestió. Els informants creuen que les institucions tenen les seves expectatives de crei-

xement urbà, industrial i de serveis per al Delta, i en els seus plans la pagesia no hi entra:

(P1) Jo aquí el que veig és que l'Administració per una part, sembla que ho valori molt, això i que ho ressalti molt, però per l'altra part, no es vol implicar a fixar el pagès a la terra, no, perquè fixar el pagès a la terra no costaria gaire. Aquí només mirant de fer algun tipus d'ajuda o subvenció, un tant per... Per hectàrea, un tant per [...]... La gent, pues, s'ho veuria d'una altra manera, no? [...] Si continua tal com va ara, ho veig malament, malament... [...] Si pots fer-hi un vistazo, sembla que estiguem enmig d'una reserva... D'índios vaja [...] ...Ells, tenen les seves expectatives de creixement, bé urbà, industrial o de serveis, i ells van a lo seu, ells van a lo seu, i peti qui peti.

(P12) Com que no tenim força, doncs l'Administració juga perfectament amb nosatres... Vull dir, fa una reunió amb nosatres, diguéssim, amb la Unió de Pagesos, quedaran en una cosa, faran una reunió amb els altres, quedaran amb una cosa i farà la seva, no faran ni una ni l'altra, farà la que ella vol fer. Aquesta és la realitat, eh, al menos amb l'experiència que jo tinc, aquesta és la realitat, vull dir ells fan... Aquí diuen, aquí hi hem de fer això, faran això. Amb aquest faran una reunió que ho intentarà... [...] No tenim cap força específica.

(P5) La gallina dels ous d'or... Agafar terrenos agrícoles a quatre rals i transforma'ls en terrenos industrials i terrenos urbans...

Visió dels sindicats

La visió que els enquestats tenen dels sindicats varia en funció de la seva afiliació. Més de la meitat són de la Unió de Pagesos i en tenen una concepció positiva com a sindicat reivindicatiu que mobilitza la pagesia, encara que P7 afirmi que no cal estar sempre d'acord amb el sindicat i critiqui obertament la seva política i actitud. De fet, els pagesos afiliats a la Unió de Pagesos, en general, consideren que el sindicat defensa l'espai agrari i els seus interessos davant les accions de l'Administració, independentment dels colors polítics. Cal remarcar que de forma habitual, però, es generen controvèrsies entre els diferents sindicats amb implantació a la comarca: la polèmica sorgida al voltant del projecte de parc agrari n'és un bon exemple.

Actitud col·laboradora, solidaritat i cohesió social

Els agricultors entrevistats consideren majoritàriament que la pagesia està menys unida ara que fa unes dècades, cap a 1950, quan encara no havien culminat els grans canvis estructurals al món agrari induïts per la modernització i la mecanització de les explotacions. Les paraules de P4 i P5 són prou clares en aquest sentit:

(P4) Es feia un gran esmorzar quan es batia, tothom s'ajuntava per batre el blat i... Abans també es veu que feien blat, per aquí... [...] I allà pues s'a-

profitava el dia que s'anava a batre a un camp, perquè l'entorn de pagesos d'aquell camp, portaven allà les seves collites i ja es batia tot de cop i tots s'ajudaven, entre si, pues tu m'ajudes a batre lo meu i fem el paller i... Tinc fotos a casa d'aquestes del paller i tot això. I jo després ja t'ajudo a fer lo teu, saps, i en un dia pues es fa la collita de quatre o cinc pagesos, no, a l'hora de batre...

(P5) No hi ha aquella convivència que hi havia abans... [...] És que abans, clar, pues... Venia l'hora d'esmorzar. El veïnat, ens reuníem en un camp, esmorzàvem plegats, fèiem petar la xerrada. I les hores... No tenien cap valor les hores. Ni els treballadors ni els amos... Quan sortia el sol ens hi posàvem i quan se n'anava el sol, quan se podia, es plegava, m'entens? I aquell home tenia... El treballador tenia un sou i avall, no hi havia tots aquests problemes que hi ha ara, ni vacances, ni totes aquestes coses, ni setmanades dobles i... Tot això no existia. Cada persona cobrava per viure, decentment, dins de la pobresa que hi havia 50 anys endarrere o 60... [...] S'esmorzava, es dinava, es brenava, tot al camp, menos sopar, tot es feia al camp... [...] Hi havia un altre ambient, més germanor... [...] Jo me'n recordo quan era canalla, el pare anava al cafè, cada vespre anaven a prendre cafè... Allà es feia la tertúlia. Quan no es feien la tertúlia, es feien al camp... [...] Tot això s'ha perdut completament... [...] Cadascú ens tanquem dins de casa i no sortim.

També hem pogut veure que el cooperativisme, com a factor de cohesió de la comunitat rural, no ha prosperat a la comarca. Hem de dir, però, que tot i que no hi ha un sentiment comunitari fort i que hi imperi un marcat individualisme, tots els enquestats mostren un alt grau de participació en les entitats agrícoles de la zona, sigui formant part de cooperatives, sindicats o associacions de defensa vegetal. Per altra banda, alguns informants expliquen que el sistema de reg establert per les comunitats de regants per aprofitar les aigües del Canal de la Dreta a la zona de Sant Boi i el Prat genera moltes tensions i algun enfrontament (Sempere, 2002, p. 176-177), a diferència del sistema de corredores de Gavà i Viladecans. Davant dels conflictes per l'aigua, molts agricultors opten per fer un pou a les seves explotacions. Per altra banda, però, cal dir que la pagesia sí que s'uneix per lluitar contra els robatoris que afecten les explotacions. De fet, els pagesos també es troben per anar a caçar o a pescar, i per fer batudes contra les aus que malmeten els cultius.

Assumir un risc invertint en la innovació i capacitat de fer noves inversions

Ja s'ha dit a l'apartat 7 que el manteniment de certes tradicions en les pràctiques agrícoles pot ser un fre a les innovacions, tot i que una actitud immobiliària respecte al canvi tecnològic també pot respondre a criteris d'eficiència energètica o, fins i tot, ecològica. Els pagesos i les pageses enquestats, però, consideren que per tenir una explotació competitiva cal renovar la seva tecnologia de forma constant, fent inversions successives. N'hi ha que es mostren partidaris de fer reconversions i, si poguessin, provarien d'introduir o incrementar les superfícies d'hivernacles. Les innovacions i les noves inversions, de

totes maneres, tindran més èxit si el pagès o la pagesa és propietari¹⁷ i si la població no està gaire envellida, cosa que no passa al Baix Llobregat. En definitiva, així doncs, cal tenir present que la crisi estructural del sector, la situació de precarietat de bona part de les explotacions, l'absència d'una continuïtat real en la majoria d'empreses agràries i la manca de protecció de l'espai rural, amb processos constants d'expropiacions de terres, dibuixen un futur molt negre que no encoratja les noves inversions ni les noves iniciatives.

Reacció davant les expropiacions

Excepte en quatre casos, tots els pagesos i les pageses enquestats han sofert algun tipus d'expropiació. En general, la reacció davant les expropiacions de terres és negativa, tot i que en alguns casos els afectats poden comprar noves terres o fer inversions a les explotacions. De totes maneres, P2 no creu que es pugui pagar amb diners el valor de la terra treballada, ni el de les instal·lacions que s'han anat creant de mica en mica. En aquest sentit, el mateix P2 diferencia entre la pagesia que està plenament activa i aquella que és a punt de jubilar-se: per als primers, una expropiació és una desgràcia, perquè difícilment podran amortitzar el valor de totes les instal·lacions que perdran un cop es traslladin a un nou camp; per contra, per als segons, pot arribar a ser una benedicció, una garantia de benestar per a la vellesa, sempre que el preu d'expropiació sigui bo i el pagès no tingui continuïtat generacional a la seva explotació¹⁸.

Postura davant la manca de protecció i la reducció de l'espai agrari

La reducció i l'esquarterament de l'espai agrari com a resultat del desenvolupament urbanístic, industrial i dels serveis a l'Àrea Metropolitana, amb la creació constant de noves infraestructures és una evidència. Fruit d'aquesta conjuntura, els pagesos i les pageses entrevistats es mostren escèptics i resignats de cara al futur. La impotència i la inseguretat han acabat impregnant el seu caràcter i han acabat incidint en la seva actitud vital:

(P2) Sí que em preocupa, evidentment, perquè cada vegada en queda menys, vull dir... És una cosa que... Que va... Estàs molt a prop de Barcelona i cada

17. Com diu P2, un arrendatari es pot veure obligat a traslladar d'un camp a un altre totes les instal·lacions en cas que no pugui renovar el contracte. Aquesta situació i les expropiacions constants provoquen la inseguretat pel que fa a futures inversions, ja que els pagesos i les pageses veuen com poden perillar les seves infraestructures agràries (hivernacles, sistemes de reg, magatzems, etc.).
18. Un tècnic d'un sindicat de la zona es refereix a l'esperit contradictori de la pagesia propietària del Baix Llobregat: per una banda, l'individu concret pensa com a pagès o pagesa i vol que l'agricultura prosperi i, per l'altra, pensa com a propietari o propietària i es converteix, sobretot si és a punt d'entrar a l'edat de la jubilació, en un actiu especulador de terres agrícoles.

vegada pues necessiten més terra per fer infraestructures, per serveis, per edificis, per indústries i, és clar, això es va acabant, vull dir... Cada vegada doncs tens l'espai molt, molt més reduït.

(P3) Sí que estem a expenses a un creixement de vàries variants, no? Com pot ser ara pues l'aeroport, com pot ser, pues, el desvio del riu, com pot ser, pues, nous planejaments, i l'AVE mateix, pues que implicarà pues un canvi substancial al Baix Llobregat, en cas de realitzar-se, pues que... Igual com l'A-16 en el seu dia, pues va atravesar de, des de Sant Boi fins a Castelldefels, tota la zona agrícola, pues això incidirà més i això pues sí que serà pues també un nou, un nou, un nou, jo no diria trauma, però sí que serà un nou canvi a tota la zona del Baix.

(P4) A mi, cada dia més, em dóna la impressió que lo que en teoria és teu, de teu no en té res, perquè realment fan lo que volen... [...] Potser abans estaves més tranquil... Potser era lo mateix, però com no hi havia tant... Tanta pressió, eh, no ho miraves, tant, no? Era... Igual et passava un cop a la vida, no? Però és que jo ara tinc trenta-dos anys i de deu anys cap aquí, vull dir, quan no és un tros és un altre, eh...

La situació de no continuïtat en el territori també ha generat una sèrie d'impactes sobre l'espai agrari, com ara la intromissió d'activitats alienes a l'agricultura que impedeixen el correcte funcionament de les explotacions i les infraestructures agràries, o la construcció de barriades clandestines amb el consentiment d'alguns ajuntaments. La pagesia entrevistada també considera que els ciutadans de l'Àrea Metropolitana no respecten la seva feina, sobretot quan circulen pels camins i les carreteres rurals de la zona. Per altra banda, l'abandonament progressiu de terres i explotacions, i la proliferació d'hortets il·legals, també perjudiquen les empreses agràries que continuen actives. Alhora, els roboratoris ha estat un dels mals endèmics que ha afectat l'agricultura de la zona, per la proximitat de nuclis de població importants: si bé primer només eren els propis pagesos i pageses els que hi lluitaven en contra, després van ser els ajuntaments i, més recentment, el servei de vigilància del parc agrari qui hi ha posat remei. Finalment, un altre problema greu al qual ha de fer front la pagesia deltaica és el de les inundacions (Sempere, 2002, p. 186). El context, en definitiva, agreuja el pessimisme dels pagesos i les pageses:

(P7) A menos que vulguin posar una reserva d'indis, nosotros no podem... Home, ens anirà absorbint i... [...] Ja no pintem res, pràcticament, i estem mig engollits per la ciutat, com pots veure, són illes, però bueno... Quedarà il·letes, dintre, però si tu no et pots guanyar la vida, perquè no tindràs prou dimensió per fer les coses rentables, tampoc... Per molt que vulguin dir de que facin de pagès, si tu no et pots guanyar, no ho faràs [...]... Mentres pugui per anar entretenint-me, jo aniré fent de pagès, evidentment, però que, vull dir, en aquest aspecte, no sóc optimista, ens quedarem engollits...

(P12) Però vull dir és que hi ha tant... Hi ha tant de desencant que vull dir ja no sé... Vull dir la gent ja s'ho agafa d'un modo que, ah, que fagin el que vulguin [...]... Passa de tot la gent [...]... Això, això vull dir només [...] si anes-

sis alguna vegada pel sindicat, això només ho has de veure amb les reunions, vull dir [...]... A vegades hi han reunions importants, sigui per una expropiació o sigui pel que sigui, i escolta no et ve ningú, no et ve ningú, la gent passa olímpicament. El que deies abans tu, lo que la gent espera, pues mira, si em donen un duro, un duro, i plegar.

Paper en la gestió de l'entorn

La major part dels pagesos i les pageses entrevistats consideren que ells no tenen cap paper en la gestió de l'entorn on treballen, tot i que continuen sent ells mateixos els que decideixen directament com han de funcionar les seves explotacions. El seu rol en l'àmbit de les institucions municipals, però, ha esdevingut marginal, si bé fa unes dècades, quan representaven un percentatge important de població activa, encara tenien un paper destacat als ajuntaments com a òrgan local de presa de decisions. La pagesia també té molt poca representació a d'altres institucions importants a la zona, com ara el Consell Comarcal o la Diputació de Barcelona. Així doncs, la pagesia està supeditada a aquestes institucions i a les administracions central i autonòmica a l'hora de prendre decisions que han d'afectar el territori deltaic.

Els espais on la pagesia tindria un criteri independent serien: la gestió dels canals de reg¹⁹, els processos i sistemes de producció i comercialització dels productes, tot i la supremacia de les multinacionals, i la gestió de la fauna de la zona (sobretot de les aus que malmeten cultius), sempre amb la supervisió de les institucions competents. Del manteniment dels camins, ara se n'encarreguen els ajuntaments, encara que abans el feien els pagesos a través del terrelló²⁰. Alguns sectors de la pagesia, per altra banda, han incorporat els nous corrents de pensament que no veuen únicament els pagesos i les pageses com a productors agrícoles, sinó com a veritables jardiniers de l'espai i del paisatge.

Posició davant la protecció del medi natural

La majoria dels pagesos i les pageses entrevistats consideren que els grups de caire ecologista que busquen la protecció de les aus o dels peixos que hi ha als canals de reg defensen interessos antagònics als seus (Sempere, 2002, p. 191-193). De fet, uns quants dels enquestats afirmen categòricament que estan directament en contra dels col·lectius proteccionistes. De totes maneres, cal destacar el profund coneixement que tenen els pagesos de l'ecosistema on treballen i, en particular, dels animals que hi viuen. Són observadors pacients de la realitat que els envolta. Saben si l'aigua baixa més neta, si l'aigua dels pous

19. A través de cooperatives a la zona de les corredores de Gavà i Viladecans o de comunitats de regants a la zona regada pel Canal de la Dreta, a Sant Boi i el Prat.

20. Pràctica que havien de fer tots els pagesos de la zona i que consistia a arreglar els camins amb grava. Finalment, es va decidir que ho fessin els ajuntaments, perquè els impostos municipals ja havien de cobrir aquesta activitat.

té una bona conductivitat, si la qualitat de la terra ha millorat o si hi ha més éssers vius als camps. Alhora, els nous mètodes de producció integrada impliquen un aprenentatge sobre els tipus de plagues i els possibles depredadors.

Incorporació de criteris de sostenibilitat

Tal com hem dit en el concepte referent als sistemes de producció (apartat 4), hi ha una creixent implicació de la pagesia de la zona en l'ús de mètodes poc agressius amb el medi ambient, tot i que no es practiqui directament l'agricultura biològica pels forts condicionants que imposa la periurbanitat i els problemes a la seva rendibilitat. De fet, la producció integrada, també potenciada per l'Administració i diverses institucions (pensem en l'IRTA²¹), està rebent un gran impuls. Els pagesos, tret d'algunes excepcions, mostren interès i un coneixement concret de les diferents fases d'aquests tipus de tractaments integrats. Com diu P3, aquests tractaments els permeten estalviar temps i diners alhora. En aquest sentit, P1, com altres pagesos, restringeix l'ús de pesticides per raons purament econòmiques, tot i que aquests productes cada vegada són menys nocius.

Postura davant els plans d'ordenació i l'urbanisme

L'opinió general de la mostra que hem reunit és que el planejament no té en compte l'espai agrari i els interessos de la pagesia, ni en el procés de planificació ni en el d'execució. Ni el Pla General Metropolità de 1976 ni el planejament anterior, i molt menys el recent Pla Delta de 1994, amb totes les infraestructures que té previstes, garanteixen el futur en condicions de l'espai agrari del Baix Llobregat.

Compromís amb el parc agrari

En relació amb el projecte de parc agrari per a la comarca, els dos sindicats majoritaris representen, en línies generals, dues postures antagòniques: l'IACS²² hi està en contra, perquè defensa, diuen, els drets dels propietaris i els empresaris agrícoles, i la Unió de Pagesos, a favor, perquè creuen que és l'última oportunitat per a la pagesia de la comarca i no es pot deixar escapar. Si bé per a uns el parc agrari pot ser l'instrument necessari per preservar l'espai rural, emparant-se en la qualificació agrícola del sòl, i potenciar el desenvolupament econòmic del sector agrícola comarcal, per als altres, sobretot la gent més envellida que no veu una continuïtat a les seves explotacions, aquest projecte frenaria les seves expectatives de venda de terres per a possibles requalificacions. Tot i així, de mica en mica es van vençant les reticències inicials i amb els primers

21. Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries.

22. Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

resultats, molts dels seus detractors (que són molts), van veient els aspectes positius del projecte. De fet, ningú no hauria d'estar en contra que amb el parc es plantegi la necessitat d'assolir una gestió sostenible de les explotacions, afavorint i incentivant la producció i la comercialització dels cultius de la zona. Però encara que un 50% dels pagesos i les pageses de la mostra són partidaris del parc agrari i només un 33% s'hi oposa frontalment, n'hi ha pocs que s'escapin de la temptació de veure les seves terres reconvertides cap a d'altres usos. En definitiva, pagesos com P3 consideren la terra com una guardiola que han heretat dels seus avantpassats, una inversió de futur que podran vendre en el millor moment, desfent-se així del seu patrimoni ancestral.

Conclusions

En definitiva, podem dir que l'excés d'individualisme fruit de la crisi del cooperativisme comarcal, sumat a la sensació d'inseguretat dels pagesos, la poca confiança en el futur, la manca de continuïtat de les empreses agràries i la dificultat per introduir innovacions i fer noves inversions ampliant les explotacions, són els principals problemes de la pagesia del Delta actualment. En part, això és així perquè la condició periurbana actua en contra seu. Sempre hi haurà normatives urbanístiques superiors que aniran en detriment de l'espai agrari. De fet, la poca representació de la pagesia a les institucions és un exemple clar de la precarietat en què es troba aquesta activitat. Són massa condicionants que acaben afectant l'organització dels processos de producció i comercialització, així com la planificació de la viabilitat futura de les explotacions. Queda clar, doncs, que els pagesos cada cop poden i podran incidir menys en la gestió del delta del Llobregat, perquè passen a dependre cada vegada més de les institucions públiques i del compliment del planejament establert per aquestes.

Bibliografia

- BAYLINA, M. (1996). *Trabajo industrial a domicilio, género y contexto regional en la España rural*. Tesi doctoral. Bellaterra: Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1997). «Metodología cualitativa y estudios de geografía y género». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 30, p. 123-138. Bellaterra: UAB. Servei de Publicacions.
- BERICAT, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social*. Barcelona: Ariel.
- ICC/CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL BAIX LLOBREGAT (1995). *Atlas comarcal de Catalunya. Baix Llobregat*. Barcelona: ICC.
- REBAGLIATO, J. «El Baix Llobregat». A SOLÉ I SABARÍS, L. (dir.) (1969). *Geografia de Catalunya*, vol. III (p. 449-496). Barcelona: Editorial Aedos.
- ROSÉS, J. (dir.) (1989). *L'economia del Baix Llobregat. Creixement i desequilibris*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- RUIZ OLABUÉNAGA, J.I. (1996). *Metodología de la investigación cualitativa*. Bilbao: Universidad de Deusto.

- SEMPERE, J. (2002). *El paper de la pagesia en la gestió del territori al Delta del Llobregat (1950-2000)*. Memòria de recerca. Bellaterra: Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- SILVERMAN, D. (1985). *Qualitative Methodology & Sociology*. Hants. Vermont: Gower.
- (1993). *Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction*. Londres: Sage.
- TAYLOR, S.J.; BOGDAN, R. (1984). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona: Paidós.

Fonts diverses

- IDESCAT (1982, 1989, 1999). Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya.
- INE (1962, 1972). *Censo Agrario*.